

(əvvəli "XQ"nin 25 avqust 2023-cü il tarixli sayında)

Varlığına, həyat yoluna Qərbi Azərbaycan sevdası hakim kəsilmiş soydaşlarımızdan biri də odur – görkəmli yazıçı-dramaturq, şair-publisist, dövlət xadimi və ən nəhayət, yurdsevər ziyalı Hidayət Orucov. "Xalq qəzeti" olaraq onun keçmiş sovet dövrünün populyar nəşrlərindən sayılan "Literaturnaya qazeta"nın 3 sentyabr 1993-cü il tarixli sayında yayımlanmış müsahibəsinin ardını təqdim edirik.

Hidayət müəllimin həmin müsahibədə bölüşdüyü fikirlər soydaşlarımızın Zəngəzur, Göyçə sevgisini məxsusi çağlararla zənginləşdirməklə, yurd həsrətini təzələməklə yanaşı, tarixi həqiqətlərə də işıq salmaq baxımından son dərəcə əhəmiyyətlidir. Xatırladaq ki, müsahibə Hidayət Orucovun çağdaş publisistikamızın ən dəyərli nümunələri sırasında məxsusi yer almış "Buradan min atlı keçdi" kitabından götürülüb.

– Bu kompaniya özünü konkret nədə göstərirdi?

– Əvvəla, mətbuatda Vartgesi pisləyən məqalələr peyda oldu. "Boş kətilər arxasında ad günü" romanı işıq üzü gördəndən sonra isə İrəvan Universitetinin tələbələri kitabın nümayişkarane yandırılmasını təşkil etdilər.

– Onlar romanı nədə müqəssir bildirdilər ki?

– Orada Vartgesin öz psixologiyası ilə səsleşən belə fikirlər vardı ki, əbədi olaraq keçmişə yaşamaq olmaz, irəlini düşünmək, qonşu xalqlarla, o sıradan, azərbaycanlılarla, türklərlə xeyirxah münasibətləri inkişaf etdirmək lazımdır, İrəvanda romanın nümayişkarane yandırılmasından sonra Vartges bu fikirləri kitabın Moskva nəşrində verməkdən ehtiyat elədi. Ancaq ona qarşı kompaniya yenə də dayandırılmadı və o, istefa verməyə məcbur oldu. Çox təəssüf edirəm ki, bu hadisələrdən sonra Vartges sındırıldı və onun mətbuatda, digər yüksək tribunallardan sonrakı çıxışları Ermənistanın millətçi-şovinizist ruhlı ziyalılarının ideyalarından artıq heç nəyi ilə seçilmədi...

1988-ci ilin iyununda SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin iclasındakı qatı millətçi, antiazərbaycan çıxışını yadınıza salın. Elə aq yalanlar dedi ki, həтта Qorbaçov onun ağızına vurdu. Ertəsi gün ona teleqram göndərdim: "Bilirsən, indiyacən həmişə uğurlarına sevinmişəm, uğursuzluqlarından kədərlənmişəm. Dünən axşam ilk uğursuzluğun idi ki, sevindim. Allah ağıl versin". Yəqin ki, o çıxış Vartgesin son uğursuzluğu deyildi, amma o teleqram mənim ona son müraciətim oldu, çünki cavab almadım. Və bu gün də mənə elə gəlir ki, Vartges o teleqrama cavab verməyə söz tapa bilmir və heç vaxt tapa bilməyəcək.

Silva Kaputikyanın sonrakı peşmançılığına, o cümlədən, onun "Litqazeta"dakı müsahibəsinə gəlincə isə deməliyəm ki, mən bu adamın səmimiyyətinə heç vaxt inanmamışam, illah da ki, indi ola. Müsahibəsində deyir ki, dəfələrlə Leonid Brejneve, Heydər Əliyevə müraciətlər edib, onların diqqətini Dağlıq Qarabağın iqtisadi ehtiyaclarına, orda təhsilin, tarixi abidələrin vəziyyətinə və s. yönəldib. Daha doğrusu, o, yenə də sübut etmək istəyir ki, Dağlıq Qarabağ problemi regionda mövcud olmayan uydurma sosial-iqtisadi, mədəni problemlərdən törəyib.

1988-ci ildə Moskvadan Azərbaycana akademik Xaçaturovun başçılığı ilə xüsusi komissiya göndərilmişdi. Komissiyanın tərkibinə müxtəlif ittifaq nazirliklərinin və təşkilatlarının mütəxəssisləri, habelə Ermənistan və digər SSRİ respublikalarının nümayəndələri daxil edilmişdi. Onlar bur-

da xeyli işləyəndən sonra belə nəticəyə gəldilər ki, Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətinin sosial-iqtisadi və mədəni inkişaf səviyyəsi üzrə göstəriciləri Azərbaycanın, Ermənistanın və bütövlükdə keçmiş İttifaqın müvafiq göstəricilərindən qat-qat yüksəkdir.

– Hər halda, ziyalılar bəsit, qeyri-professional siyasətçilərlə birgə Zaqafqaziya əsas müharibə əlavə qızıdırırdılar. Bu gün də məhz ziyalıların mənəvi borcudur ki, bu eybəcər özünüməhvətme məşinını dayandırmağa birinci cəhd göstərsinlər, nəhayət ki, öz tutarlı sözlərini desinlər.

– Qarabağ hadisələrinə qədər Azərbaycan ziyalıları heç nədə qınaya bilmərəm. İnanın, mən doğrudan da məsələlərə obyektiv yanaşmağa çalışıram. Bizdə, Azərbaycanda axı, heç vaxt milli dözümsüzlük, qonşu xalqlara nifrət

Mənim şəxsən "Qafqaz evi" ideyasına rəğbətəm var. Əlbəttə, biz yaxın və uzaq xariclə sıx, diplomatik əlaqələri inkişaf etdirməliyik, lakin bütün problemlərimiz Zaqafqazda həll olunmalıdır. Ermənistanla Azərbaycan arasında müharibənin mənəvi, əxlaqi sonu yetişməlidir və mənə elə gəlir ki, bu sonluq artıq yetişib, bəlkə də bir il, il yarım əvvəldən yetişib.

– Hidayət bəy, siz yaradıcı adam-sınız. Bakıya köçəndən sonra uzun müddət "Gənclik" nəşriyyatının baş redaktoru işləmişiniz. Və birdən tələyinizdə belə bir dönüş baş verib: milli siyasət üzrə Dövlət müşaviri təyin edildiniz...

– Bu təklif məndən ötrü gözlənilməz oldu, hərçənd mən bu sahədə işə daxilən hazır idim. Son illər mən mətbuatda milli münasibətlərə həsr edilmiş çoxsaylı məqalələrlə çıxış etmişdim, bu sahənin

miş İttifaqda bu səpkidə ilk sənəddir və ictimai rəyde böyük maraq doğurması da təsadüfi deyil. Fərmanda respublikada yaşayan milli azlıqların hüquqi, mülki, mədəni hüquqlarının dövlət səviyyəsində qorunmasının əsasları öz əksini tapmışdır.

Hazırda biz ən ciddi tələblərə cavab verə biləcək yeni milli siyasət konsepsiyası üzərində işləyirik. Lakin mətbuatın, xüsusən də xarici informasiya orqanlarının Azərbaycanda insan hüquqlarının, milli-mədəni azadlıqların pozulması faktlarından həvəslə yazması, son illər milli münasibətlər sahəsində görülən müsbət işləri isə görməməzliyə vurması təəssüf doğurur. Məgər respublikada talış, kürd, ləzgi, rus... dillərində azmı qəzet çıxır? Milli azlıqların dillərində məktəblər, teatrlar açılır, radio və televiziya verilişlər gədir. Dövlət çoxsaylı milli-mədəniyyət

tez o uzaq illərə qayıdırəm. Sanki buz bu lağın məlhəm suyundan çirəm. Bundan sonra ürəyim yüngülləşir, ümidlərim artır. Həyatda mənim üçün əsas şey nədir? Bəlkə də bir qədər gurultulu səslənəcək, ancaq mənim üçün ən başlıcası - ölkəmin müstəqilliyidir.

Bu yaxınlarda Amerikada idim. BMT-nin binası qarşısında Vətənimin bayrağını başqa dövlətlərin bayrağı ilə yanaşı yellənən görəndə gözlərimdə yaş gilələndi. O an mən gerçəkəndən xoşbəxt idim, hərçənd ki, əsl müstəqilliyə çatmaq üçün hələ nə qədər ağır, çətin yollar keçməli

"Orada – Zəngəzurda mənim ürəyimin məzarı qalır"...

mərkəzlərinə maddi kömək göstərir.

– Hər halda, rusdilli əhali, kütləvi şəkildə olmasa da, respublikadan köçür. Çoxlarını övladlarının taleyi narahat edir, valideynlər ehtiyat edirlər ki, respublikada rus dilində təhsil minimum səviyyəyə endiriləcək. Başqa səbəblər də var...

– Bu gün respublikadan gedən təkçə ruslar deyil. Acı da olsa deməliyəm ki, müharibənin və bundan doğan mənəvi problemlərin əziyyətinə dözmə bilməyən azərbaycanlılar da gedir. Ancaq, gəlin, günümüzün gerçəkliyinə nəzər salaq: məgər Bakıda rus məktəblərinin sayı azalıb? Yaxud, ali məktəblərdə tədrisi rus dilində gedən bir dənə də olsun fakültə bağlanıbmı? Bəzi orta məktəblər qarışıq tədris prinsipinə keçiblər, bu da rusdilli siniflərə obyektiv tələbin azalması ilə əlaqədardır. Əvvəllər Bakıda bir çox azərbaycanlı uşaqlarını rus məktəblərinə qoyurdular, indi isə öz doğma dillərində təhsilə üstünlük verirlər.

Radio və televiziya da rus dilində proqramlar artırılıb. Axır vaxtlar Azərbaycanda rus dilində bir sıra yeni dövrü nəşrlər də işıq üzü görüb: "Бакинец", "Содружество", "Зеркало", "Кто есть кто" və s. Bir məsələ də var ki, bir çox rus ailələri artıq Azərbaycana qayıdırlar. Azərbaycan Prezidentinin adına keçmiş İttifaqın bir çox yerlərinə köçüb getmiş rus ailələrindən məktublar daxil olur və bu məktublarda onların qayıtmasına kömək göstərmək xahiş olunur. Həтта Azərbaycanın indiki ağır vəziyyətində qayıtmaq istəyənlərin sayı çoxdur! Zənnimcə, müharibə qurtarandan sonra geriye belə axın artacaqdır.

– Hidayət bəy, Sizə sonuncu, bəlkə də ən çətin sualımı vermək istəyirəm: bu ağır, qarışıq zamanda Sizə həyan olan hansı əxlaqi dəyərlərdir? Həyatda adamlara, gözəlliyə inamda köməyiniz nədir? Tapındığınız sözmü?

– Doğrudan da, indi çox çətinidir. Hamıya çətinidir. Ən çətin anlarımda mən doğma kəndimizi, uşaqlıq illərini yada salıram. Uşaqlıq illəri insan ömrünün ən təmiz, saf çağlarıdır: onda elə bil səma həmişə mavi, üföqlər tərtemiz idi. Öz şəirlərimdə və nəsr əsərlərimdə mən tez-

olacağımızı dərinləndirəm. Və bu mənada Rusiyanın, rus ziyalılarının bütün keçmiş SSRİ respublikalarında gedən demokratikləşmə prosesində oynaya biləcəyi rol barədə fikirlərimi açıqlamaq istəyirəm.

Bir vaxtlar dostlarla birgə İttifaqın nə vaxtsa çökəcəyi haqda mülahizələrimizi bölüşərək deyirdik ki, rusların özü imperiyaya münasibətlərini bildirməyincə, bu, baş verməyəcək. Allaha şükür ki, bu münasibəti eşitdik. Ancaq bu gün mən başqa çıxışları da eşitmək istərdim. İstərdim ki, imperiyanın dağılması üçün doğrudan da əvəzsiz xidməti olan demokratik rus ziyalıları indi də azadlığını, milli ləyaqətini özünə qaytarmış xalqlara, onların həqiqi müstəqilliyinə kömək etsinlər. Belə bir istəyi mən şəxsən Azərbaycana münasibətdə hiss etmirəm. Əvvəllər bizə çoxlu rus yazıçısı və şairləri qonaq gəlirdi, rus şair – tərcüməçilər arasında mənim çoxlu səmimi dostlarım var. Niyə onlar bizlə əlaqələri birdəfəlik kəsiblər?

Rusiya mətbuatında şayiələr gəzir ki, guya, Azərbaycanda rusları sıxışdırırlar. Gəlin, vəziyyəti öz gözlərinizlə görün. Bir ara rus ziyalıları Baltıyanı dövlətlərin müstəqilliyi ideyasını ehtirasla müdafiə edirdilər. Yadımdadır, həтта yazıçı A.Pristavkinin səsi Latviyanın azadlığının müdafiəçiləri ilə bir səngərdən gəlirdi. Bakıda 90-cı ilin Yanvar qırğınına isə demək olar, münasibət bildirilmədi. Götürək elə Azərbaycanda son hadisələr: Dağlıq Qarabağ sərhədlərindən kənarda yerləşən Kəlbəcər, Laçın, Ağdam, Qubadlı, Cəbrayıl, Füzuli, Zəngilan və s. rayonlarımız erməni silahlı qüvvələri tərəfindən işğal edildi. Mülki əhalidən minlərlə ölə, yaralanan oldu, kəndlər yandırılıb külə döndərildi, şəhərlər azğincasına talan edildi. Yüz minlərlə adam yeni köçküne çevrildi. Bütün dünya narahat olur və bu təcavüzü pisləyir, rus ziyalıları isə susurlar.

Niyə? İnnamaq olmur ki, bu məsələdə həlledici amil xristian dininə qulluq edən xalqla həmrəylikdir. Rus ziyalıları anlamalıdır ki, bir vaxtlar Azərbaycanı Şərqdə inqilabın qapısı adlandırdılar, indi isə bizim respublika bu regionda demokratiyanın və sivilizasiyanın dayağı ola bilər. Və Azərbaycanda demokratiyanı dəstəkləmək – Şərqdə demokratiyanın cüvərlərini müdafiə etmək deməkdir.

"Literaturnaya qazeta",
3 sentyabr, 1993-cü il